

HASO POPARA

Gazi Husrev-begova biblioteka

DŽAMIJE I VAKUFI U DŽEMATU MOKRO POD ROMANIJOM

Sažetak

O džamijama i vakufima u džematu Mokro pod Romanijom, koliko je autoru poznato, kod nas do sada nije objavljen ni jedan zaseban rad. Ovaj rad, na osnovu neobjavljenih dokumenata, donosi nove podatke o Kara Mustafa-pašinoj i Šah-begovoj džamiji u džematu Mokro u doba osmanske i austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini. U fokusu rada su Kara Mustafa-pašine zadužbine: han, karavansaraj i druge nekretnine u samom Mokrom i vodovod u Sarajevu, Šah-begov čifluk u selu Donji Tihomir (kasnije Šahbegovići) na Romaniji, čifluk i han Mehmed-paše Kukavice u Mokrom, Česrijine zadužbine u Mokrom i česma *Bijela Voda* hadži Alije, sina Mustafina u selu Hotičina. U nastavku rada, hronološkim redom, predstavljaju se sudski dokumenti koji govore o vakufima u Mokrom, imenima službenika, zloupotrebi vakufskih dobara, sudskim sporovima i borbi mutevellija za očuvanje vakufske imovine, s posebnim osvrtom na slučajeve podizanja objekata na iznajmljenom vakufskom zemljištu u prvim godinama austrougarske vlasti, što je, prilikom uspostavljanja gruntovnice 1889. godine, dovelo do gubljenja prava na njihovo vlasništvo.

Ključne riječi: vakuf, džamija, han, Mokro, Šahbegovići, Kara Mustafa-paša Sokolović, Šah-beg, Mehmed-paša Kukavica.

Uvod

Selo Mokro pod Romanijom ovim imenom po prvi put je spomenuto u dubrovačkim dokumentima početkom 15. stoljeća, tačnije 5. septembra 1402. godine. Iz tih dokumenata vidi se da je Mokro, nešto kasnije, bilo pod vlašću, ili bar pod upravom Sandalja Hranića, kome je 1429., odnosno 1430. godine pripadala i carina na Glasincu.¹ Tridesetak godina kasnije, svakako prije 1463. godine, došlo je pod osmansku vlast, jer je područje Romanije osvojio Isa-beg Ishaković prije pohoda na Bosnu sultana Mehmeda Osvajača.²

1 Konstantin Jireček, „Glasinac u srednjem vijeku“, *GZM* april-juni 1892, knjiga 2, str. 99-101.

2 Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk-postanak i upravna podjela*, Naučno društvo NR BiH, Djela knj. XIV, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 10, Sarajevo, 1959, str. 37.

Kroz Mokro je još u rimskom periodu prolazio važan drum koji je preko Glasinca spajao Ilidžu sa Srebrenicom, Zvornikom, Rudnikom i Novim Brdom. U osmanskome periodu ovim drumom išle su karavane, češće nego onim koji je vodi preko Prače i Carevih voda.³ Iako je tokom 16. stoljeća kroz Mokro prošlo više stranih poslanstava, u njihovim dnevnicima ne spominju se ni han ni džamija u Mokrom. Ne spominje ga ni Benedikt Kuripešić, slovenski diplomata, notar, putopisac i prevodilac, koji je 1530. godine prošao kroz Mokro, kao pratilac Josipa Lambergia i Nikole Jurišića, poslanika kralja Ferdinanda I sultanu Sulejmanu Zakonodavcu. O svome boravku u Mokrom Kuripešić kaže:

*U srijedu, 14. septembra, krenusmo iz Kovača preko širokog Vrhbosanskog polja, prođosmo kroz varoš Vrhbosnu (Sarajevo, Verchbossen), pa, idući dugo nekom visokom gorom, skrenusmo udesno od puta, siđosmo u dolinu i dođosmo u selo Mokro, pa tu prenoćismo.*⁴

Prvi koji je u svome putopisu spomenuo džamiju i han ili karavansaraj u Mokrom bio je francuski putopisac M. Quiclet (Kikle). On je na svome putu iz Dubrovnika za Carigrad u Mokrom boravio 20. maja 1658. godine i tom prilikom zabilježio:

*Nakon četiri sata puta, stigismo da noćimo u malom gradiću zvanom Mokro, u lijepom hanu ili karavansaraju. Tu ima lijepa džamija,⁵ a i put iz Sarajeva na tom mjestu je dosta lijep, ali brdovit.*⁶

Dvije godine kasnije (1660) u Mokrom je dva puta boravio poznati turski putopisac Evlija Čelebi. On je prvi put boravio u Mokrom na svome putu iz Beograda u Sarajevo. Tom prilikom je spomenuo samo hanove, ali ne i džamiju. Drugi put Evlija Čelebi je boravio u Mokrom na putu iz Banje Luke u

3 *Careve vode* nalaze se na južnoj strani Romanije, 7 km istočno od centra Pala. Ova građevina spada u jedan od najvrijednijih i najočuvanijih kulturno-historijskih spomenika iz osmanskog perioda na području općine Pale. Građevina je očuvala autentičnost i danas sadrži originalne dijelove, a sastoji se od četiri velika korita i osam kamenih oluka. Voda se ispod česme spušta u ravnicu zvanu *Spahiluk*, odakle kao *Carev potok* protiče pored sela Mičište i kuća Kadrića, te se ulijeva u Repašnicu u naselju Podvitez. Po jednoj legendi česmu je podigao sultan Mehmed Fatih, po kome je česma i dobila ime *Careve vode*.

Vidi opširnije: <http://www.palelive.com/reportaze/careve-vode-podmladjuju-dusu-preko-500-godina> (dostupno 12. 12. 2016).

4 Benedikt Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530. god.*, u prijevodu Đ. Pejanovića, „Svjetlost“, Sarajevo, 1950, str. 19-20.

5 Ovo je jedini, nama poznati opis Kara Mustafa-pašine džamije u Mokrom. Sudeći po njegovu opisu, džamija je stotinjak godina poslije njene izgradnje još uvijek bila u dobrom stanju.

6 Dr. Č. Truhelka, „Opis Dubrovnika i Bosne iz god. 1658“, *Glasnik Z.M.* XVII (januar-decembar 1905), str. 423.

Rumeliju, u zimu 1660. godine.⁷ Tom prilikom je u svome *Putopisu*, pored hanova i soba za paše, spomenuo i džamiju:

*Zatim smo se popeli na planine prema istoku i došli u selo Mokro. U njemu ima više hanova, jedna džamija i sobe za paše. Pet hanova nalazi se pod stijenom Mokro, koja je poznata u Rumu (evropskoj Turskoj), Arabiji i Perziji. Melek Ahmed-paša je kroz ove stijene provukao četvore kočije i prebacio ih na drugu stranu. Zatim smo išli dalje i za osam sati došli u Zukin Han.*⁸

1. Kara Mustafa-pašina džamija i vakuf u Mokrom

Džamiju u Mokrom, koju u svojim putopisima stotinu godina kasnije spominju M. Quiclet (Kikle) i Evlija Čelebi, podigao je niko drugi do bosanski sandžakbeg Kara Mustafa-paša Sokolović⁹ sredinom 16. stoljeća. To je onaj isti Mustafa-paša koji je svojom vakufnamom iz druge dekade mjeseca muharrema 963. (26. septembra – 5. oktobra 1555) godine osnovao vakuf u Rudom.¹⁰ Nažalost, vakufnama Kara Mustafa-pašinih zadužbina u Mokrom do sada nije pronađena, a možda ni sačuvana, pa se pouzdano ne može utvrditi ni datum registracije vakufa, niti precizno ustanoviti šta je sve i u koje svrhe on uvakufio. U nastavku ovoga rada hronološki ćemo prezentovati nekoliko novih podataka o objektima, nekretninama i službenicima Kara Mustafa-pašina vakufa u Mokrom i Sarajevu od početka 18. stoljeća do 1883. godine, kada se posljednji put spominje džamija u Mokrom, koja je još uvijek bila u funkciji.

Najstariji poznati imam Kara Mustafa-pašine džamije u Mokrom bio je neki Kaprović (Kapro-oglu) hadži Ahmed. Prije provale Eugena Savojskog u Sarajevo 1697. godine, on je bio imam i džematski muhtar u džamiji u Pačadži hadži Nesuhovoj mahali (na Bardakčijama) i na tu službu je imao berat. U katastrofalnom požaru ova džamija je izgorjela, a njen imam hadži Ahmed našao je sklonište u Mokrom, gdje je primio imamsku službu. Nakon što su džamatlije obnovile džamiju (na Bardakčijama), sasvim korektno su

7 Najvjerovatnije je to bilo krajem novembra ili početkom decembra 1660. godine. To se može zaključiti po tome što je bio u pratnji Melek Ahmed-paše, koji je s položaja valije Bosne svrgnut u ponedjeljak 12. rebiu-l-evvela 1071. (14. novembra 1660). godine (v. E. Čelebi, *Putopis*, str. 260).

8 E. Čelebi, *Putopis*, o. c., str. 262.

9 Opširnije biografske podatke o njemu donio je dr. Safvet beg Bašagić u: *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, Zagreb MCMXXXI, Izvanredno izdanje Matice Hrvatske za godinu 1931, str. 57.

10 Vidi: Nedim Filipović, „Vakufnama Kara Mustafa-paše Sokolovića iz 1555. godine o osnivanju grada Rudo“, *Spomenica povodom 30-godišnjice Prve proleterske brigade*, Rudo, 1971. str. 173-177.

pozvale svoga starog imama da se vrati i prihvati službe. Budući da je to on odbio, optužili su ga da je nepošten i poročan čovjek, pa su tadašnjeg sarajevskog kadiju i bosanskog mulu Sabita Alauddina (Užičanina)¹¹ zamolili da Porti uputi prijedlog da se hadži Ahmedu oduzme berat i na njegovo mjesto postavi stanovnik te mahale Salih-halifa, sin Mustafin, koji za tu službu potpuno odgovara i s kojim su oni zadovoljni. Sabit, bosanski mula, je taj slučaj registrirao, uvažio molbu džematlija i dostavio izvještaj Porti da ona riješi slučaj.¹²

U jednom, nedatiranom hudždžetu sarajevskog suda gore spomenuti imam hadži Ahmed pojavljuje se kao podnosilac tužbe protiv Bojadžije Mehmeda, sina Husejnova iz Kassab-zade hadži Ibrahimove mahale u Sarajevu u vezi s ubistvom nekog ulaka na planini Brezovica. U hudždžetu se navodi da je hadži Ahmed imam u džematu Mokro i da je sin Hasan-efendije.¹³

11 Sabit Alauddin Užičanin bio je na dužnosti sarajevskog kadije i bosanskog mule od kraja jula 1700. do početka juna 1702. godine (v. Alija Bejić, „Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mulla“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga II-III, Sarajevo, 1974, str. 3-20).

12 Arz je u svome *Zborniku bosanskih memorijala* prepisao Abdullah-ef. Drnišli (v. str. 24). Kopija *Zbornika* se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

13 Iz drugog sudskog dokumenta od 17. rebiu-l-ahira 1104. (25. decembra 1692.) godine vidi se da je hadži Ahmed, sin Hasan-efendije iz Pačadži hadži Nesuhove mahale u Sarajevu, zbog zastarjelosti predmeta, izgubio spor s hadži Hasanom, sinom hadži Alijinim, koji je njegovom umrlom ocu Hasan-efendiji ostao dužan 95.140 akči. Izgleda da je ovaj spor vođen godinama i da se hadži Ahmed žalio Porti u Carigradu. To se vidi po tome što je po visokoj carskoj zapovijedi slučaj detaljno ispitao i presudu donio lično sarajevski kadija i bosanski mula Alija, sin Mehmedov i što je istinitost svih navoda potvrdio Osman, sin Hasanov, vršilac dužnosti naiba u nahiji Fojnica i Kreševo. U Kadićevu prijepisu (v. *Tarih-i Enveri*, IV, str. 107-110) ovaj sudski dokumenat zauzima gotovo pune četiri stranice teksta. U njemu su navedena imena preko dvadeset značajnih ličnosti iz Sarajeva i Jedrena od 1671-1692. godine, s konkretnim podacima o njihovim položajima, službama i mahalama u kojima su stanovali, pa bi ga, kao takvog, bilo zanimljivo detaljno analizirati i prevesti. S obzirom na opširnost dokumenta, ovdje se navode samo podaci o hadži Ahmedu, njegovu ocu Hasan-efendiji i tuženome hadži Hasanu, sinu Alijinom:

- Hasan-efendija, otac hadži Ahmedov uz pečatom ovjerenu potvrdu (temessuk) pozajmio je 1082/1671. godine hadži Hasanu, sinu hadži Alijinom 190.668 akči, a sljedeće 1083/1672. godine, također, uz pečatom ovjerenu potvrdu iz gotovine vakufa Razijehatun 110 esedi groša, što preračunato u akče ukupno iznosi 212.668 akči. Iz ovoga se vidi da je Hasan-efendija bio imućan čovjek i da je bio mutevellija vakufa Razijehatun u Sarajevu. Umro je prije 1100/1688. godine.

- Hadži Hasan, sin hadži Alijin živio je povremeno u Jedrenama, a povremeno u Sarajevu. Tokom 1101/1690. i 1102/1691. godine on je kroz prihode sa svoga čifluka i na ime dvostrukog zakupa dućana u Sarajevu Hasan-efendijinu sinu, hadži Ahmedu vratio dug u ukupnom iznosu od 33.955 akči, a na osnovu ovjerenog hudždžeta dokazao da je Hasan-efendiji 1085/1674. godine u Jedrenama predao 250 franačkih zlatnika.

Dragocjen podatak o jednoj Kara Mustafa-pašinoj zadužbini u Sarajevu, koja je bila u sastavu njegovoga vakufa u Mokrom, u svome Ljetopisu zabilježio je i Mula Mustafa Bašeskija. On je pod godinom 1185/1772. zapisao slijedeće:

Iz zadužbine hadži Osmana Hadžibektaševića¹⁴ popravljene su česme Kara Mustafa-pašina vakufa za koje je posebno izrađeno 8.000 čunkova. Svaki čunak je stajao 7 akči i hamalija (dovoz) po jednu akču, a voda je dovedena iz Mrkovića.¹⁵

Na osnovu ove Bašeskijine bilješke Hamdija Kreševljaković je nepobitno utvrdio da voda s vrela Javornik u selu Mrkovići nikako nije mogla biti dovedena tek 1640. godine,¹⁶ tvrdeći da je to moralo biti „skoro stotinu godina ranije“. Pri tome se pozvao i na izjavu osamdesetogodišnjeg starca i stanovnika toga kraja Mehage Hećima, koji je u njegovo vrijeme još bio živ i znao da je vodu s Javornika doveo neki Kara Mustafa-paša.¹⁷

U prilog Kreševljakovićevim navodima idu slijedeće činjenice:

- Na prijedlog sarajevskog kadije Hasana Esada, 23. zu-l-kade 1212. (8. maja 1798) godine, izdat je nekom Aliji carski berat, kojim je on postavljen za mutevelliju Kara Mustafa-pašinih zadužbina: časne džamije i karavansaraja u Mokrom i vodovoda s česmama u nekoliko mahala u Sarajevu.

U beratu se navodi da je Bulbul Husejn, raniji mutevellija zadužbina umrlog dobročinitelja Kara Mustafa-paše, bivšeg bosanskog valije, koji je u selu Mokro u kadiluku Sarajevo podigao časnu džamiju i karavansaraj, a u grad Sarajevo doveo pitku vodu i podigao česme u nekoliko mahala, umro bez berata. Njegovo mjesto ostalo je upražnjeno. Mještani spomenutih mahala zamolili su sarajevskog kadiju Hasana Esada da Porti predloži da se na upražnjeno mjesto mutevellije postavi njihov muhtar Alija koji je sposoban, vri-

14 Popis imovine iza umrlog hadži Osmana Hadžibektaševića izvršen je i zaveden u sidžil 4. redžeba 1184. (24. oktobra 1770) godine. Njegova ostavina procjenjena je na 5.779.893 akče. Od ovoga iznosa hadži Osman je jednu trećinu, odnosno 1.926.631 akču oporučio da se uvakufi za dobrotvorne svrhe (v. *Sidžil IX*, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, str. 61-63).

15 Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, Prijevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, Sarajevo-Publishing, 1997, str. 108.

16 Vodovod s vrela Javornik u Mrkovićima Muvekkit je pogrešno pripisao Kuršundži Mehmed-paši (v. *Povijest Bosne 1*, str. 324). Pozivajući se, valjda na njega, isti previd napravio je i Skarić: *Iste godine (1640) je vezir Kuršundži Mehmedpaša doveo u Sarajevo vodu sa Javornika i za nju sagradio nekoliko česama*. (v. Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*, Sarajevo 1937., str. 91).

17 Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela III – Banje, vodovodi, hanovi i karavansaraji*, /u daljem tekstu: H. Kreševljaković, *Izabrana djela III, o. c.*/, Veselin Masleša“ Sarajevo, 1991, str. 168-171.

jedan i u svakom pogledu zaslužan, što je ovaj i učinio. Njihovom prijedlogu je udovoljeno i Aliji je izdan berat na tevljet (upravu vakufom), pod uvjetom da savjesno i besprijeckorno obavlja mutevellijsku službu.¹⁸

Šest godina kasnije (1218/1804), mutevellija Alija se žalio Porti u Istanbulu da mu se neki sa strane miješaju u službu i da ga ometaju u upravljanju vakufom. Na osnovu njegovih predstavlki Porta je brzo reagovala i muli Sarajeva uputila dva emr-i šerifa.

U prvom emr-i šerifu stoji:

Muli Sarajeva – Alija, mutevelija Kara Mustafa-pašina vakufa u gradu Sarajevu i selu Mokro u sarajevskom kadiluku, moli da se emr-i šerifom zabrani da mu se bilo ko sa strane miješa u mutevelijske poslove. On je postavljen 1212 (1798) godine beratom roznamče-i askera za muteveliju džamije koju je sagradio dobrotvor Kara Mustafa-paša, bivši bosanski valija, u selu Mokro kao i nekoliko česama u mahalama grada Sarajeva.¹⁹ Sve svoje dužnosti on obavlja savjesno i niko mu se ne smije miješati u te poslove. Međutim, neke prznice, bez berata, bez zakonskog osnova i bez ikakve isprave (seneda) mu se stalno miješaju u službu, pa moli da se to emr-i šerifom zabrani. Naređuje se da se stvar raspravi na mjestu.²⁰

U drugom emr-i šerifu stoji:

Muli Sarajeva – Alija, beratom postavljeni mutevelija vakufa dobrotvora bivšeg bosanskog valije, umrllog Kara Mustafa-paše, koji je podigao u gradu Sarajevu devet česama²¹ u mahalama, moli da se emr-i šerifom naredi da

18 Integralni tekst berata (v. Sidžil XXXVII, str. 57 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci) u originalu glasi:

نشان شريف عاليشان سامي مكان سلطاني وطغراي غراي جهانستان خاقاني حكي اولدرکه. ايالت بوسنه واليسي مرحوم ومغفور له قره مصطفى پاشا نام صاحب الخيرك سراي قضااسنده موقره قريه سنده بنا واحيا ايلديكي جامع شريف وكاريان سراي ومدنيه سرايده واقع معلوم المقدار ايجنده اجرا واحيا ايلديكي اب لذيد چشمه لرك بلا برات متوليسي اولان بلبل حسين فوت اولوپ بري خالي وخدمت لازمه سي محلول ومعتل قالمغله يرينه محلات مذكوره اهلاليستك مختاري ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع ربيع الشان خاقاني على زيد قدره هر وجهه لايق ومحل مستحق اولمغين متوقاي مرقومك محلولندن جهت توليت وظيفه معينه سبله توجيه اولنوپ يدينه مجددا برات شريف عاليشانم ويرلمك رجاسنه اقضى قضاة المسلمين قاضي مولانا حسن اسعد زيدت فضائله عرض ايتمكين موجبجه مزبوره صدقه اينوپ اشبو برات همايون عنايتمقروني ويردوم وبيوردومه بعد اليوم واروپ مزبورعلي زيد قدره ذكر اولنان وفاق متوقاي مرقومك يرينه متوليسي اولوپ خدمت لازمه سن بيقصور مرعي ومؤدي قلدقندن صكره وظيفه معينه سبله متصرف اولوپ دوام عمروودولتميجون دعايه مداومت كوستره شويله بيلوپ علامت شريفه اعتماد قبله لر تحريرًا في اليوم الثالث (و) عشرين من ذي القعدة الشريفة سنة اثني عشر ومائتين والف. (بمقام) قسطنطينيه.

19 Kasnije ćemo vidjeti da je riječ o devet česama u devet mahala u Sarajevu.

20 Gazi Husrev-begova biblioteka, *Turski dokumenti*, knjiga 9, (u daljem tekstu: GHb, TD, 9) str. 525, u prijevodu Abdulaha Polimca.

21 Iako je ovaj dokument Hamdiji Kreševljakoviću bio nepoznat, on je, pišući o vodovodu s vrela Javornik u Mrkovićima, opisao tačno devet česama u devet sarajevskih mahala. (Vidi opširnije: H. Kreševljaković *Izabrana djela III*, o. c., str. 168-171). To su: 1. Mahala Pačadži hadži Nesuha (Bardakčije), 2. Mahala džamije Nebrdilo hadži Alije (Bjelave), 3. Mahala Kalin hadži Balijeva (Čekaluša), 4. Mahala mesdžida Armagandži Sinan-bega

se putem suda riješi i naplati vakufska tražbina od Mula Osmana...(?) iz Sarajeva. On je ostao dužan još od 1214. (1800) godine od zakupnine dva hana²² spomenutog vakufa u selu Mokro, iznos od stotinu osamdeset i sedam groša, koji su dosuđeni ilamom i muraselom suda. Alija je tražio da mu kao muteveliji dosuđeni iznos plati, ali i pored izdatog ilama i murasele, on (Mula Osman) odbija da to plati. Zamolio je da se naplata izvrši putem suda, a posredstvom njegovog zabita i da se naredi da se tome ne protivi. Naređuje se da se riješi po Šeriatu!²³

Iz jednog berata od 12. redžeba 1213. (19. decembra 1798) godine pouzdano se može utvrditi da je Kara Mustafa-paša u Mokrom uvakufio najmanje i još jednu njivu i da je po odredbi vakifa prihod s nje uživao imam i hatib njegove džamije u Mokrom.²⁴

U spomenutom beratu se navodi da je neki Osman-halifa, imam i hatib džamije u džematu Mokro u sarajevskoj nahiji, koju je podigao umrli Kara Mustafa-paša, dobrovoljno ustupio tu službu i odrekao se prihoda s jedne

(Armaganuša), 5. Mahala mesdžida Dudi-bula (na Mejtašu), 6. Mahala džamije Uskudari Ahmed Čelebije (Pašja mahala), 7. Mahala Džano-zade (Ašikovac), 8. Mahala Hadže i 9. Mahala džamije Kasim Katiba (Gornja Pehlivanuša).

22 Iz ovoga se vidi da je Kara Mustafa-paša Sokolović u Mokrom sagradio i uvakufio dva hana, zapravo jedan han, i jedan karavansaraj. Zato se u putopisima i dokumentima negdje spominje han, a negdje karavansaraj. Jedan od njih, najvjerojatnije je služio trgovcima, običnim putnicima i prolaznicima, a drugi pašama, visokim državnim službenicima i stranim izaslanstvima. Ovaj drugi morao je biti opremljeniji i mnogo luksuzniji od prvog. Na njega je, najvjerojatnije, mislio i Evlija Čelebi kada je rekao „*i sobe za paše*.“ (v. E. Čelebi, *Putopis*, str. 262.). Iz gore navedenog dokumenta se vidi da su i han i karavansaraj izdavani pod zakup i da su se iz tih prihoda podmirivali troškovi održavanja džamije u Mokrom i vodovoda u Sarajevu te namirivale plate službenika.

23 GHb, TD, 9, str. 526.

24 Originalni berat koji je izdao sultan Selim III čuva se u Gazi Husrev-begovij biblioteci u Sarajevu pod br. A-4963/TO-3. Berat je ove (2016) godine otkupljen od jedne sarajevske porodice. Integralni tekst berata u originalu glasi:

سليم خان بن مصطفى المظفر دائماً

نشان شريف عاليشان سامی مکان سلطانی و طغرای غرای جهانستان خاقانی حکمی اولدرکه:

مدینه سرای بوسنه ناحیه سنه تابع نفس موقره جماعتنده واقع مرحوم قره مصطفى پاشا نام صاحب الخیرک بنا ایلیکی جامع شریفک اتصالنده کائن بر قطعه تارلانک غله سندن المق اوزره وظيفه معینه سیله جامع مذکورده امام و خطیب اولان عثمان خلیفه کندي حسن رضاسیله جهتی مذکورینی وظيفه معینه سیله ارباب استحقاقدن اشبو رافع توفیق رفیع عالیشان خاقانی حسین بن ابراهیم خلیفه یه فراغ و قصرید ایدوب مزبور دخی هر وجهله لایق و محل مستحق اولمغین جهتی مذکورینی وظيفه مرسومه سیله فارغ مرقومک فراغندن توجیه اولنوب. اولوب یرینه برات شریف عالیشانم ویردکی رجاسنه قضی قضات المسلمین قاضی مولانا نعمان پاشا زاده سید محمد سعد الله زیدت فضائله عرض اتمکین موجبنجه مزبوره صدقه ایدوب اشبو برات همایون عنایت مقرون ویردم و بیوردومکه بعد الیوم واروب مزبور حسین خلیفه ابن ابراهیم ذکر اولنان جامع شریفده فارغ مرقومک یرینه امام و خطیب اولوب خدمت لازمه سن بیقصور مرعی و مؤدی قلدقد نصکره وظيفه معینه سیله متصرف اولوب دوام عمر ودولتم ایچون دعا مداومت کوستره شویله بلوب علامت شریفه اعتماد قیله لر تحریراً فی الیوم الثاني عشر من رجب الفرد سنه ثلاث عشر ومانتین والف. (بمقام) قسطنطینییه.

vakufske njive²⁵ u blizini džamije u korist nekog Husejna Halife, sina Ibrahimova. Tadašnji sarajevski kadija Numan-pašazade (Numanpašić) Sejjid Muhammed Sadullah predložio je Porti da se za imama i hatiba Kara Mustafa-pašine džamije u Mokrom postavi gore spomenuti Husejn-halifa, s obrazloženjem da je on sposoban, vrijedan i u svakom pogledu dostojan tih službi, te zamolio da mu se na njih izda berat. Njegovom prijedlogu je udovoljeno i Husejnu je izdan berat na imamsku i hatibsku službu, pod uslovom da te službe savjesno i besprijekorno obavlja.

Gore spomenuti hadži Husejn-halifa (ovaj put s titulom hadžije), bio je imam Kara Mustafa-pašine džamije u Mokrom i 1803. godine.²⁶ On je 3. zulkadea 1817. (24. februara 1803.) godine po odobrenju sarajevskog kadije popisao ostavinu iza umrlog zimmije Maksima, brata i ortaka nekog Petra iz

25 Osim ove njive, na Kara Mustafa-pašinoj džamiji u Mokrom vodili su se i brojni drugi zemljišni posjedi sve do 1889. godine. Tako se u izvještaju aerarnog odvjetnika Dr. A. Poltzela Zemaljskom vakufskom povjerenstvu za Bosnu i Hercegovinu br. 1749 od 11. decembra 1889. godine navodi:

Pozivom na tamostrani cijenjeni dopis od 30. novembra 1889. br. 3360, čast mi je priobčiti da sam dne 4. o. m. prisustvovao u Mokrom kod razprave radi sastavljanja grunтовnice za nekretninu Vakufa Džamije u Mokrom. Polog današnjeg stanja posjeda uvedeni su kao vakufu Džamije u Mokrom spadajuće katastralne parcele 238, 309, 312/2, 312/3, 316, 318 (317 upotrebljava se kao vojničko groblje) ne spada vakufu. Naprotiv parcele 310/2 i 310/3 na kojima stoji kuća nadcestara, nadalje parcele 239/1, 239/2, 239/3, 311/4, 311/5 i 311/6 koje drži birtaš (gostioničar, krčmar, n. a.) Spitzer u Mokrome, parcela 310/1 na kojoj je kafana Nikole Bojanića, parcele 311/1 i 311/2 na kojima je kuća i bašča Sime Grubanovića i parcela 311/3 na kojoj je nekretnina Sime Todorovića, uvedene su u grunтовnicu kao spadajuće bos. herc. zemaljskom eraru. Sve ove gore spomenute parcele pripadale su odvajkada Vakufu rečene Džamije i sačinjavale su jednu cjelinu. Osobito preko na parcelama 239/1, 239/2 i 239/3 stajao je prije okupacije han Vakufski, sada porušen, od kojega još i dan danas postoji djelomično temelj, te je sam Spitzer naveo, da je gradeći svoj han upotrebio kamenje od temelja starog vakufskog hana. Kraj toga stajala je vakufska kovačnica koju je kovač Ibro Bašić, još i danas živ, pod kiriju od vakufa prije zakupio. Nu, pošto je bivši mutevelija vakufa Rašid eff. Česrija prije više godina umro, to je njegov sin i nasljednik u muteveliluku, poludio, sav vakuf, pa i njegove zemlje sasvim su ostale zanemarene i od toga je došlo, da je visoki zem. erar, misleći da je zemlja ničija, ustupio istu ljudima različitim ugovorima pod zakup. Sve ove okolnosti potvrdit će, za slučaj potrebe, susjedi iz Mokroga: Hadži Mujaga Bukva, Hadži Popara, Mujo Muratović, Hasan Merić, Jusuf Merić, Hodža Dobrača i Salih Bašić. (Vidi predmet: ZVK – 59-3590/89 u Arhivi IZ u GHb).

26 Prema jednom *In'ām defteru* sačinjenom u mjesecu redžebu 1226. (21. juli – 20. august 1811.) na osnovu bujuruldije bosanskog valije Ibrahim Hilmi-paše od 29. rebiu-l-ahira 1226. (22. maja 1811.) godine, svoje čifluke u Mokrom imali si: 1. imam efendija Muzaferi-zade, 2. siročad hadži Ahmeda, 3. siročad Miri-zadea, 4. siročad Hasan-age, 5. Mustafa-aga, 6. hadži Ahmed, 7. muezzin hadži Mustafa, 8. Gazi-beg, 9. Osman-baša, 10. Sunbul Sulejman i 11. Mehmed-baša (v. *Sidžil 51*, str. 42-48 u GHb).

zaseoka Pauci²⁷ u džematu Mokro.²⁸

Kara Mustafa-pašina džamija u Mokrom posljednji put se u ispravnom stanju spominje 7. zu-l-kaeda 1284. (29. februara 1868.) godine, i to u vakufnami Abdullaha Rašid-efendije Kesri-zadea (Ćesrije), sina Mehmeda Sadik-efendije iz mahale Careve džamije u Sarajevu, koji je odredio da se iz njegova vakufa u Mokrom (jedne njive, hana i sjenika), godišnje troši 50 groša na popravak i održavanje džamije u selu Mokro.²⁹ Sudeći po jednoj molbi koju je, dvadesetak godina kasnije, Zemaljskom vakufskom povjerenstvu u Sarajevu uputila Azema-hanuma, udova Rešid-efendijina sina Muhamed-age Ćesrića iz Golodarice mahale³⁰ u Sarajevu, džamija u Mokrom od ovoga vakufa nije imala neke značajnije koristi.³¹

27 Ovaj zaselak se danas na našim kartama ne može ubicirati. Na ruskoj vojnoj mapi (*Russian army maps for the world*), on je prikazan, kao zaselak od tri kuće, s desne strane današnjeg Pustopolja na samom ulazu u Mokro iz pravca Sarajeva, u kome je 1937. godine podignut pravoslavni hram. U ljetopisu prvog paroha ovoga hrama Rastislava Stajića (1937-1941) stoji: „Većina ovog stanovništva doselila je iz Hercegovine u 19. vijeku, gdje su nastavili kao kmetovi (čivčije) kod aga i begova. U to vrijeme kuće su bile u obliku kolibe, bajte, koja se sastojala od dvije prostorije, sa patosom od nabijene zemlje. U jednoj prostoriji, gdje je boravila porodica, bilo je ognjište sa verigama. Soba je bila bez prozora, samo sa jednim ili dva okna na kojima je bila razapeta Londra. Spavali su na slami i živjeli su veoma siromašnim životom... Nakon završetka prvog svjetskog rata drugačije se počelo živjeti. Agrarnom reformom zemlja je oduzeta od aga i begova i pripala je onima koji su je obrađivali. (v. <http://mokro.live.info/ljetopis-parohije-2/>, dostupno 10. novembra 2016).

28 *Sidžil* 42, str. 36 u GHb.

29 Vidi prijepis vakufname u: *Tarih-i Enveri*, XXVI, str. 113-116. i *Knjizi vakufnama*, I, u GHb. str. 154.

30 Tj. mahale mesdžida Sinan-halife Volodera.

31 Integralni tekst molbe glasi: *Visokoj zemaljskoj vakufskoj komisiji u Sarajevu – Nižepotpisana kao tutorica malodobnih Medžide i Behije Ćesrić iz Sarajeva uzimam sebi za slobodu tu Visoku zemaljsku komisiju najponiznije zamoliti, da bi Rešid-efendije Ćesrića vakuf ležeći u Mokrom, t.j. jedan Han i Sienica, na malodobne Medžidu i Behiju Ćesrić kao nasljedito iza njihova rahmetli oca Muhamedage Ćesrić prinieti i dotičnu Vakufnamu izdati iz sliedeći(h) uzroka: Glasom vakufname koja se kod istog povjerenstva u pohrani nalazi, bio je rahmetli Muhamed aga Ćesrić preko 18 godina mutevelija svih vakufa Rešid eff. Ćesrić(a) ležećeg u Selu Mokro, te suvišak onog vakufskog dobra pripadalo je istom muteveliji. Pošto je Muhamed aga Ćesrić lud bio, postavljen mu je kurator Salih beg Halilbašić iz Sarajeva, koji je sa tim vakufom do skoro vladao. Za vreme njegovog kao kuratorskog vladanja umrli i njegova djeca imali su malu fajdu (korist) od tog njima spadajućeg vakufskog dohodka, rekuć tako što je htjeo ono je davao, jer nikad računa htjeo dati nije, a osobito još kako stoji u vakufnami naznačeni troškovi, osim kurbana i sveća, drugo ništa činio nije, već je za svoju korist sve činio. Vidiv(ši) njegovu nemarnost na nas sirote, imenovata sam ja kuratoricom mom mužu, te od tog vremena mojom upravom jesmo nešto koristili imali. Nažalost, sad pošto mi je muž umro, doznala sam da će se taj ostavinski vakuf s nakvim načinom na Hasniju Ćesrić, udatu (za) Salih beg(a) Halilbašić(a) preniet, a ne na unrlag Muhamed age Ćesrića djecu, bliži oni zakoniti*

Kara Mustafa-pašina džamija, han, karavansaraj i drugi vakufski objekti u Mokrom propali su u prvim godinama poslije austrougarske okupacije. Pouzdano se zna da je džamija propala prije 1883. godine.³² To se vidi iz improvizirane skice lokacije džamije i okolnih parcela s porušenim i novopodignutim objektima na uzurpiranom vakufskom zemljištu,³³ kao i molbe koju

nasljednici, daim se izbije iz pod njihova nasljednog posjeda. Budući još da iza njihova rah. otca, nikakvog pokretnog niti nepokretnog imetka ostalo nije da bise njegova djeca mogla idaretiti, osim jedne kućice klanice ležeće na isti vakufski Han, i nešto malo erazimirie u istom Selu Mokro, te sutim imetkom nemožemo se hranom hraniti, a kamoli druge oskudice pokriti i od njegova duga se braniti što ga je ostavio. Utičem se pod okrilje vaše i molim najponižnije Visoku Vakufsku komisiju dabi obzirom na moju sirotinju i na moju malodobnu djecu, isti Rešid effendin Vakuf na naslov Medžide i Behije Česrić, kao nasljedito prenijeti, ili pako, kad mogućnosti bilo nebi, da bi od istog vakufa nam što dohodka naznačiti bogoizvoliti. Bilježim se preponižna Azema udova Česrić iz Sarajeva, Glodarica mahala. (Vidi molbu u predmetu br. ZVP-21-410/91 u Arhivu IZ u GHb).

- 32 Džamija je bila toliko dotrajala da ju je vjetar srušio. Vakufski prihodi su potpuno presušili tako da nije bilo sredstava ni za popravak džamije. Tih godina na djelu je bila masovna uzurpacija vakufskih posjeda: *Mokranske džamije vakuf zemljište zauzeli su: 1. Moritz Spitzer načinio dvije kuće, ne plaća za to ništa. Zauzeo je 1880. godine. Vadi čerpič iz te zemlje. 2. Simo Krbač načinio jednu kuću, odprilike 1881. godine, ne plaća ništa. 3. Simo Todorović 1882. načinio pekarnicu, ne plaća ništa. Izgleda da su se i sami uzurpatori jagmili oko vakufskih parcela i jedan drugoga optuživali. U Izvještaju Žandarmerijske postaje u Mokrom od 26. septembra 1883. godine se kaže: Gjandarmerijskoj postaji u Mokrom potpisatom povjerenstvu prijavio je Simo Krbač da se neke privatne osobe pripremaju sagrađivati neke zgrade na zemljišti Mokranske džamije. (v. ZVK-1-73/1883 u Arhivu IZ u GHb). Dana 2. aprila 1888. godine svojim dopisom br. 27 Nadcestarstvo u Mokrom obratilo se Vakufskom povjerenstvu u Sarajevu s molbom da se kroz vakufsko zemljište prokopa jedan kanal (iz nacrtu se vidi da je, zapravo, riječ o novoj cesti i kanalu pored ceste, nap. autora). Zemaljska vakufska komisija ovaj predmet je zavela odmah sutradan, 3. aprila pod br. 734, a četiri dana kasnije, 7. aprila 1888. godine Kotarskom uredu u Sarajevu dostavila svoju saglasnost koja glasi: Nadcestar u Mokrom obratio se ovom vakufskom povjerenstvu sa dopisom da se polog priležećeg zapisnika i plana jedan kanal preko tamo nalazećeg vakufskog zemljišta prokopa. Potpisata komisija (čitljivo: Ahmed, Mustafa, Bašagić, Hafizović i Kapetanović) radi sigurnosti ceste nije protivna prokopavanju tog kanala, te moli da ista u tom pogledu podčinjenim potrebni nalog dade. (v. ZVK-30-734/88 u Arhivu IZ u GHb i nacrt plana u prilogu). Uzurpacije nije bilo pošteđeno ni muslimansko groblje u Mokrom. To se vidi iz Zapisnika od 18. juna 1891. godine, sastavljenog kod Zemaljske vakufske komisije u Sarajevu, u kojem Sulejman Džaferagić iz Mokrog navodi: Moj rahmetli otac naredio je da se groblje u Mokrom ograđuje, te je moj brat Šaćir Džaferagić tu naredbu očinu izvršio i groblje ogradio prije 20 dana. Prije desetak dana oborili su novu ogradu Jakov i Danilo Kovačević i Šćepo Klisara iz Mokrog i počeli preoravanjem uzurpirati. Ako im se ovako prepusti prekopati će svo groblje i svega prisvojiti, jer su i po istom stojeće drvleće počeli sijeći. To prijavljujem i molim da povjerenstvo što brže i kako umije korak učini, da se ovo napadanje zapriječi. Sulejman Džaferagić. (v. ZVP-26-1973/91 u Arhivu IZ u GHb).*
- 33 Skicu lokacije porušene Kara Mustafa-pašine džamije i okolnih objekata sačinio je neko ispred Zemaljske vakufske komisije, jer su nazivi svih parcela i objekata dati na osman-

su 3. maja 1888. godine Zemaljskoj vakufskoj komisiji podnijeli Sulejman Popara iz sela Šahbegovići i Salih Bašić iz sela Mokro. Oni u njoj mole *da im se dozvoli jednu džamiju sagraditi pošto je džamija u Mokrom sasvim porušena, a u okolini druga ne postoji.*³⁴ Desetak dana kasnije, Halil Delahmed (Deliahmetović)³⁵ obratio se molbom Zemaljskoj vakufskoj komisiji *da mu se isposluje da može besplatno usijeći u šumi Dugi dol u Kadinu Selu 600 komada tahte, 1 metar dugačke, 4 cola debele, za pokrivanje vakufskog hrama (tj. džamije) u Mokrom što ga je vjetar razvalio.*³⁶ Zemaljska vakufska komisija prosljedila je njihovu molbu Visokoj zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu 25. januara 1889. godine i zamolila da im se dozvoli besplatna sječa japije u šumi *Crni vrh* za gradnju džamije u selu Šahbegovići pod Romanijom.³⁷ Džamija je završena prije 20. maja 1893. godine, jer su na taj dan *Stanovnici Šahbegove mahale u Mokrom zamolili da im se u novoizgrađenoj džamiji onaj vakuf pod upravom Zemaljske komisije ustupi.*³⁸ U predmetu Zemaljske vakufske komisije br. 2188, također od 20. maja 1893. godine, stoji i rješenje Zemaljske komisije za BiH u kome piše: *Jedno glasno zaključuje se da se vakuf dobra što se nalazi pod upravom ove Zemaljske komisije u Mokrom, novoizgrađenoj džamiji u Šahbegovićima za potrebe iste ustupi, očem se imadu molitelji obavijestiti.*

2. Džamija u Šahbegovićima

Ova, novoizgrađena džamija u brojnim dokumentima Zemaljskog vakufskog povjerenstva, Visoke zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu i Kotarskog ureda u Sarajevu navodi se pod raznim imenima: *Džamija u Mokrom, Mokranska džamija, Džamija u Šahbegovićima, Šahbegova džamija*

skom turskom jeziku (v. ZVK-1-73/1883 u Arhivu IZ u GHb). Najvjerovatnije je riječ o Hilmi-ef. Muhibiću koji je ispred Zemaljske vakufske komisije izlazio na teren. On je 28. augusta 1888. godine Zemaljskoj vakufskoj komisiji predložio račun troškova putovanja u Mokro radi izviđanja stanja vakufskog zemljišta na licu mjesta. Račun na iznos od 24 forinte ispitan je i odobren isti dan, a isplaćen dan kasnije, 29. augusta 1888. godine (v. ZVK-35-1849/1888 u Arhivu IZ u GHb).

34 Vidi: ZVK-32-1040/88 u Arhivu IZ u GHb.

35 On je držao pod zakup han na Panjevima preko 60 godina. Han je oko 1859. godine sagradio Šaćir-ef. Česrija iz Sarajeva, a kasnije je pripao Salih-begu Halilbašiću kao evladijjet vakuf. Srušen je 1922. godine (v. H. Kreševljaković, *Izabrana djela III*, o. c., str. 332).

36 Vidi: ZVK-32-1093/88 u Arhivu IZ u GHb.

37 Vidi: ZVK-32-1040/88 u Arhivu IZ u GHb.

38 U službenoj zabilješci na dnu molbe stoji: *Dotični povratiti i sa najamnikom ugovor sklopljen za godinu 94. te u knjizi za najamnine plaćen od 1. I 94. Najamnina obustavljena. Ujedno imade odpravu mutevelije obavijestiti da najamninu plaćenu 1. I 94. sa godišnjih 25 f i dug od 93. godine na iznos od 18 f i 75 novč. naplaćivati imadu.*

i *Šahbegovska džamija*, tako da se na prvi pogled može učiniti da se radi o dvije, a ne o jednoj džamiji. Međutim, pouzdano se zna da je riječ o jednoj džamiji, i to onoj koja je podignuta u obližnjem selu Šahbegovići, a ne u Mokrom.³⁹ Nema sumnje da su *Šahbegova džamija* ili *Šahbegovska džamija*, kao i samo selo *Šahbegovići*,⁴⁰ dobili ime po Šah-begu, sinu Šir Merda, koji se spominje u jednom fermanu⁴¹ od 12. muharrema 922. (25. februara 1516.) i jednom hudždžetu kadije Sarajeva i Neretve⁴² iz treće dekade mjeseca safe-
ra 925. (3 - 12. marta 1519.) godine.⁴³ O ovome Šah-begu i njegovu ocu Šir Merdu, na osnovu tri dokumenta koja je dobio „od jednog svoga prijatelja iz rogatičkog kraja“, kod nas je prvi pisao Osman Asaf Sokolović, još 1935. godine.⁴⁴ Godine 1949. Hazim Šabanović je detaljno obradio i analizirao berat koji je u drugoj dekadi mjeseca redžebe 876. (25. decembra 1471.-3. januara 1472.) godine Šir Merdu izdao rumelijski beglerbeg Hass Murat-paša, kojim mu je potvrdio Isa-begovo, a kasnije Ajas-begovo pismo (tj. berat) na pustu zemlju Donji Tihomir u župi Olovci pod Romanijom, u zemlji Pavlovića.⁴⁵ O ovome berat u njegovome pridržavaocu Šir Merdu između Hazima Šabanovića i Gliše Elezovića, koji je smatrao da bi Šir Merd *mogao biti i*

39 Tako stoji i u *Repertoriju naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini po popisu 1910. god.*, Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1914, gdje su u Šahbegovićima (v. str. 276) ucrtani znakovi za džamiju i mekteb, te napomene: *vak. near. džem. medž.*, za razliku od Mokrog (v. str. 178), gdje tih znakova i napomena nema.

40 Za razliku od drugih mjesta ovoga kraja Šahbegovići su sve do 1992. godine bili naseljeni, gotovo isključivo, muslimanskim življem. Prema austrougarskom popisu iz 1910. godine, u Šahbegovićima je bilo 26 kuća sa 168 žitelja-muslimana (v. *Repertorij, o. c.*, str. 276). Prema popisu iz 1971. godine u Šahbegovićima je živjelo 217 stanovnika (100%) Bošnjaka, prema popisu iz 1981. godine 208 stanovnika, od čega 180 (ili 86,54%) Bošnjaka, 15 (ili 7,21%) Srba, 9 (ili 4,32%) ostalih i 4 (ili 1,92%) Jugoslavena, prema popisu iz 1991. godine 180 stanovnika, od čega 156 (ili 86,67%) Bošnjaka, 14 (ili 7,77%) Srba, 7 (ili 3,88%) ostalih i 3 (ili 1,66%) Jugoslavena, a prema popisu iz 2013. godine svega 41 stanovnik (bez podataka o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti). Vidjeti: <https://bs.wikipedia.org/wiki/Šahbegovići> (dostupno 15. 11. 2016).

41 Originalni ferman čuva se u GH biblioteci pod br. A-4838/TO

42 Originalni hudždžet čuva se u GH biblioteci pod br. A-4840/TO

43 Vidi: Hazim Šabanović, „Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća“, *Istorijsko-pravni zbornik*, sv. 2, /u daljem tekstu: H. Šabanović, *Turski dokumenti...*, o. c./, Sarajevo, 1949, u bilješci 5 na str. 184.

44 Osman Asaf Sokolović, „Iz naše prošlosti – Najstariji poznati dokumenti“, *Gajret – Glasnik kulturno prosvjetnog društva Gajret*, broj 6, Sarajevo, 1935, str. 99-101. Sokolović nije naveo ime prijatelja od kojega je dobio navedene dokumente, za razliku od Šabanovića koji je u svome radu, u posebnoj napomeni, naglasio da su dokumenti ranije bili u posjedu porodice Popara iz sela Šahbegovi na Romaniji. Riječ je o Hasanu Popari, sinu gore spomenutog Sulejmana, i pradjedu hadži Sefera i hadži Rasima Popare koji danas žive u Sarajevu.

45 H. Šabanović, *Turski dokumenti...*, o. c., str. 182-185.

vanbračno dete Isa begovo, rođeno od neke nemuslimanke robinje, njegove milosnice (džarie)⁴⁶ 1950. i 1951. godine vođene su duge i oštre rasprave.⁴⁷ Čifluk Donji Tihomir (kasnije Šahbegovići) na Romaniji u popisu iz 1468/69. godine⁴⁸ upisan je na Šir Merda, tj. i prije izdavanja gore spomenutog berata. Zanimljivo je napomenuti da je Šir Merd ovdje naveden kao *gulam* Mehmedijin.⁴⁹ Osim ova tri, postoji i četvrti dokumenat, koji je ostao kod spomenutog Hasana.⁵⁰ On se danas čuva kod hadži Sefera Popare iz Sarajeva, koji ga naziva *knjigom* ili *nufusom* porodice Popara iz Šahbegovića.⁵¹

Poslije završetka džamije u Šahbegovićima i povratka preostalih vakufskih dobara u Mokrom, 10. marta 1894. godine Zemaljskom vakufskom povjerenstvu u Sarajevu obratili su se: Popara mula Sulejman iz Šahbegovića, Salih Bašić iz Mokrog, Obhodaš Salih iz Mokrog i Osman-aga Bukva, muhtar

- 46 Čak da je tako i bilo on se imao smatrati zakonitim sinom, jer je dijete rođeno od robinje po Šeriatu potpuno zakonito. Ne treba zaboraviti ni to da su i većinu osmanskih sultana rodile robinje i da im to ni najmanje nije smetalo da kasnije postanu sultanije (carice).
- 47 Vidi opširnije: *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, I, Sarajevo, 1950, str. 173-180 i II, Sarajevo, 1951, str. 336-346.
- 48 *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Dešifrirao i sa osmansko-turskog jezika preveo, naučno obradio i za štampu priredio Ahmed S. Aličić, Islamski Kulturni centar Mostar, 2008, str. 69.
- 49 Riječ je o Mehmedu Čelebiji, sinu Isa-begovu, koji se već 1468. godine spominje kao gospodar *Pavlovića zemalja* i koji se u jednom pismu obraća riječima „*Od Ishakbegova unuka Mehmed Čel(e)bie Pavlovića Zemlje gospodara.*“ (v. Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1959, str. 129).
- 50 Riječ je o ovjerenom prijepisu gore spomenutog berata koji je Šir Merd dobio od Hass Murat-paše 876/1471-72. godine. Prijepis je svojim potpisom i ličnim pečatom sa strane (10)78/1667. godine ovjerio sarajevski kadija Davud. Tekst ovjere glasi: *Vjeran je uzvišenom originalu. Ovo je napisao Uzvišenom Bogu ponizni siromah Davud, kadija u zastupništvu u Bogom šticeenom gradu Sarajevu, neka mu Bog oprosti!* (طبق الأصل الخبير) (نمّقه الفقير إليه سبحانه داود المولى خلافة بمدينه سراى المحروسه عفى عنه يا رب بساز امال من چواهن). (10)78. (درع گفت داود ۰۰۷۸).
- 51 Porodica je dobila prezime po nekom Šah-begovom dalekom potomku koji je bio poznat po pridjevku Popara, najvjerovatnije u 17. stoljeću. Jedan od potomaka ovoga Popare bio je Popara-zade Mehmed-baša, koji se spominje u hudždžetu *Sarajevskog šeriatskog suda* od 29. ševvala 1139. (18. juna 1727) godine u vezi podjele ostavine iza umrle pašinice Hatidža-hanume, kćerke Šahin-paše s Glasinca (v. *Sidžil*, IV, str. 4 u GH biblioteci). Ova porodica nema nikakve veze s istoimenom porodicom Popara pravoslavaca iz Istočne Hercegovine, koji potječu od Domazetovića iz Crne Gore. Jedan ogranak ovih Domazetovića sredinom 16. stoljeća napustio je Čevo u Crnoj Gori i doselio u Pađane kraj Fatničkog polja u Hercegovini. Između 1620-1650. godine oni su se naselili i u Omedinama, odakle potječe i Akim Domazetović Popara, sin Petrov, koji je s begom Ljubovićem učestvovao u Kandijskom ratu iz kojega je, kao priznanje, donio carsku povelju, na osnovu koje je dobio dozvolu za podizanje crkve, a njegovi potomci sve do 1852. godine uživali su određene povlastice (v. Mitar Popara i Dušan Popara, *Tragom jedne porodice*, Novi Sad, 1978., str. 49).

sela Šahbegovi, s molbom da se vakufska dobra iz Mokrog i prihodi s njih preusmjere za potrebe novoizgrađene džamije u Šahbegovićima i da se za mutevelliju vakufa postavi Sulejman Popara.⁵² Osman-aga Bukva, muhtar iz Šahbegovića ponovo je 18. aprila 1894. godine Zemaljskom vakufskom povjerenstvu u Sarajevu podnio molbu u kojoj se navodi: *Zaljučkom tog slavnog povjerenstva od 2. augusta 1893. godine dozvoljeno je da se prihod vakufskih nekretnina ležećih u Mokrom koristi za potrebe novoizgrađene džamije u Šahbegovićima, za koje je, u sporazumu sa seljanima izabran za upravu tim nekretninama Sulejman hodža Poparić, koji obećaje da će besplatno taj posao činiti. Zato molim da se rečeni Sulejman hodža Poparić imenuje mutevelijom i da se gore rečene nekretnine njemu na upravu predaju.*⁵³ Dekret

- 52 Molba je na osmanskome turskom jeziku i nalazi se u predmetu br. 2390 od 4. aprila 1894. godine.
- 53 O kojima je sve nekretninama riječ, najbolje se vidi iz Odluke Kotarskog ureda kao gruntovne oblasti br.1730 od 10. februara 1893. godine koja glasi: *Na temelju odluke kod ureda u Sarajevu od 12. decembra 1892. godine br. 17.740 dozvoljuje se: - I) Otpis kat. čestica broj 239/1, 239/2 i 239/3 iz A I grunt. uložka br. 227 kot. općine Mokro te upis istih čestica u A I novo otvoreni se imajućeg gruntovnog uložka br. 311, iste kat. općine sa uknjižbom prava vlasništva u tom novom gruntovnom ulošku br. 311 na nekretnine u A I u korist Vakufa džamije u Mokrom. - II) Prijenos slijedećih pod tek. br. 1-4 posjedovnice. A upisi provedenih upisati iz A I grunt. uložka br. 227 u posjedovnici grunt. uložka br. 311 kat. općine Mokro. 1.) da na česticu kat. br. 239/2 stoji imamu spadajuća kuća k. br. 227 od kamena i tvrde japije, pokrta tahtom, napokon 2.) da na čestici istoj stoji imamu pripadajuća štala, načinjena od tvrde japije, pokrta tahtom, zatim = 3.) da na toj čestici stoji imamu pripadajuća magaza, načinjena od kamena, pokrta tahtom, nadalje = 4.) da na čestici k. br. 239/3 stoji imamu spadajuća kuća k. broj 228 od kamena i tvrde japije. - III) Prenos upisa pod tek br. 2 vlastovnice iz A I grunt uložka br. 227 u vlastovnicu grunt. uložka br. 311 kat. općine Mokro te glasećeg: Povodom sastavljanja gruntovnice godine 1899. uknjiženo je pravo vlasništva na kuću stojeću na čestici kat. br. 239/2 pod stavkom I u A upisi navedeni na kuću pod stavkom 4 u A upisi navedeni na kat. česticu br. 239/3 stojeću u korist Moritza Spitzera iz Mokrog i napokon prenos upisi pod tek. br. 1 teretovnice grunt. uložka 227 u teretnici gruntov. uložka 31 Mokro glasećoj i nadalje imao bi se iz teretovnice pod tek. br. 1 prevedeni upis prenijeti koji glasi: Prigodom sastavljanja gruntovnice godine 1889. uknjižuje se na temelju uporabnog ugovora ddo Sarajevo 3. novembra 1884. br. 7405 i očitovanja danog u zapisnik povjerenika za sastavljanje gruntovnih uložaka ddo Mokro 28. novembra 1889 stavka br. 1/XVII raspravnog zapisnika pravo najma kuće br. 228 stojeće na čestici kat. br. 239/3 u A upisi pod stavkom br. 4 navedene, za vrijeme potrebe, uz uvjete navedene u pomenutom ugovoru u korist: 1 ces. i kr. austrougarskog vojnog aerara. – IV) Odpis kat. čestice br. 312/ i iz A I grunt. uložka br. 305 kat. općine Mokro, te upis ove čestice u A I novo otvoreni se imajućeg gruntovnog uložka br. 312 sa uknjižbom prava vlasništva u tom novom grunt. ulošku br. 312 na nekretninama u A I u korist Vakufa džamije u Mokrom. – V) Uknjižba prava vlasništva u gruntovnim ulošcima br. 222, 223, 226 i 304 kot. općine Mokro na nekretnine u A I u korist Vakufa džamije u Mokrom, očem napisima obaveštaju: (1) Bos. her. zemaljski aerar na ruke Visoke zemaljske vlade u Sarajevu, pozivom na naredbu od 9/XI 1892. broj 8341/III, (2) Vakuf džamije u Mokrom na ruke aerar odvjat. godp. Dr. A. Poltzela u Sarajevu,*

o postavljenju Sulejmana Popare za mutevelliju vakufa u Mokrom potpisao je i svojim pečatom ovjerio reisu-l-ulema Teufik Azabagić 28. zu-l-kadea 1311. (3. juna 1894.) godine, a sutradan, 4. juna 1894. godine mu ga je dostavio Medžlis ulema.⁵⁴ Godine 1928. imamsku službu u džamiji u Šahbegovićima obavljao je Ejub Popara, sin gore spomenutog Sulejmana. On je te godine, istovremeno, obavljao i službu matičara u džematu Mokro.⁵⁵

U Arhivu IZ u GH biblioteci nalazi se dosta originalnih dokumenata o vakufu u Mokrom sve do 1911. godine. Među tim dokumentima ima više zapisnika,⁵⁶ ugovora o iznajmljivanju, izvještaja, tužbi protiv uzurpatora,⁵⁷

(3) Nikola Bojanić, (4) Simo Grubanović, (5) Simo Todorović i (6) Moritz Spitzer, svi u Mokrom.

Kotarski ured kao gruntovna oblast Sarajevo, 10. februara 1893. g., uredbeni tajnik, potpis i pečat (v. ZVP -57-896/93 u Arhivu IZ u GH biblioteci).

- 54 Dekret je na osmansko turskom jeziku i vodi se pod br. 191. Original se nalazi u predmetu br. 2390.
- 55 Prema kazivanju hadži Rasima Popare iz Sarajeva, Ejub je kasnije (zbog nekog nesretnog slučaja), odselio u Tuzlu i od njega vode porijeklo tuzlanske Popare.
- 56 Tako se u Zapisniku sastavljenom 2. marta 1893. godine kod Zemaljskog vakufskog povjerenstva u Sarajevu, navodi: *Na poziv od 31. januara 1893. br. 296 pristupa Nikola Bojanić i Simo Grubanović kojima bi saobćena naredba Visoke zemaljske vlade od novembra 1892. godine br. 834-61/1 po kojoj je parcela br. 310/I na kojoj stoji kafana Nikole Bojanića i parcela br. 311/II pripala u vlasništvo Mokranske džamije. Prisutni pozvani da sklope zakupni ugovor sa vakufom, ako žele da dotične parcele i nadalje u njihovim rukama ostanu. Na to očituje Nikola Bojanić sljedeće: Ja sam držao u zakup parcelu br. 310/I sa strane občine Mokro u Visokoga zemaljskog erara uz godišnju zakupninu od 50 novčića te sam pripravan plaćati vakufu godišnje kiriju od 1 (jedne) forinte i to počev od 1. januara 1893. godine i sklopiti zakupni ugovor na 3 (tri) godine po priloženom formularu. Simo Grubanović očituje ovo: Ja sam držao kat. česti. br. 311/I i 311/II katastarske občine Mokro u Visok. zemalj. erara na godišnju zakupninu od 1 (jedne) forinte, te sam pripravan vakufu plaćati godišnje 2 (dvije) forinte počev od 1. januara 1893. godine i sklopiti zakupni ugovor na 3 (tri) godine po priloženom formularu.*
- 57 U Izvještaju erarnog odvjetnika br. 1995 od 16. novembra 1901. godine, naslovljenom na veleslavno Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo stoji: *Sulejman Hodža Popara iz Šahbegovića, Džemat Mokro, mutevelija Vakufa Šahbezske Džamije, pritužio se je ovdje u sljedećim tačkama: 1.) Popara tvrdi da je Moritz Spitzer, uz staru kuću, koja stoji na vakufskom zemljištu, te za koje plaća 20 kruna godišnje, napravio novu kuću te prifatno 80 m vakufskog zemljišta, usljed čega bi se s njime morala nova kirija urediti. 2.) Nadalje navodi da lugaar Pejić u Mokrom stoji u kući koja je uknjižena na b. h. zemaljski erar, ali zemljište da je vakufsko groblje koje je prije kroz 20 godina kosio Nikola Ustikolina i plaćao vakufu zakupninu. Popara želi da se zemljište, ako je moguće, vrati vakufu. 3.) Vaso Todorović, u Palama na pilani kod Fincija, drži ekmekdžinicu na vakufskom zemljištu 17 godina. Sada, veli mutevelija, da se je Todorović sa njim naredio na 4 for. = 8 kruna godišnje kirije, a za prošle godine Todorović platiti neće, usljed čega bi trebalo od njega potraživati kiriju za prošlih 17 godina po 8 kruna godišnje, svega 136 kruna. Čast mi je navode mutevelije Popare tom veleslavnom ravnateljstvu radi sa molbom saopćiti, da odluči da li hoću u toj stvari intervenisati.*

nagodbi,⁵⁸ molbi i obračuna. Najveći broj dokumenata odnosi se na tužbe i sporove s Moritzom Spitzerom iz Mokrog⁵⁹ i Vasom Todorovićem s Pala.⁶⁰

3. Vakuf Mehmed-paše Kukavice

U Mokrom je jedan veliki čifluk imao i Mehmed-paša Kukavica,⁶¹ na koji je on dobio temliknamu i koji je 15. zu-l-kadea 1171. (21. jula 1758.) godine uvakufio za izdržavanje svojih brojnih zadužbina.⁶² Između 1758. i 1760. godine Mehmed-paša je u Mokrom sagradio i uvakufio jedan veliki

58 U dopisu br. 56141/III Poglavarstva zemaljske vlade od 16. juna 1892. godine naslovljenom na Zemaljsko vakufsko povjerenstvo u Sarajevu se kaže: *Glasom izviješća od 18. juna 1892 br. 1798 izjavilo je Zemaljsko vakufsko povjerenstvo da se procjenbenim iznosom od 40 for. u ime odštete za zemljište u općini Moko i to čest. br. 310/2 u površini od 60 m² i čest. 310/3 u površini od 300 m² ukupno u površini od 360 m² upotrijebljeno za nadcestara imenom Vakufa džamije u Mokrom zadovoljava. U molbi od 28. decembra 1889 br. 3590 stavilo je Vakufsko zemaljsko povjerenstvo predlog da se za pomenuto vakufsko zemljište primjerena naknada doznači ili da se rečenom vakufu drugo shodno erarsko zemljište u vlasništvu ustupi. Do vakufskog zemljišta (kč. 309, 312)2, 312/3 i 316) dopire nepreporno erarsko zemljište k.č. 316/1 u površini od 1650 m² na prilježćim nacrtu označeno. Zemaljska vlada je pripravna ovo zemljište k.č. br. 312/1 u vlasništvu vakufa džamije u Mokrom mjesto odštete od 40 for. dotično u zamjenu za zemljište čest. br. 310/2 i 310/3 prepratiti, pošto zemljište to između vakufskog zemljišta leži, vakufski posjed arrondira, te je usljed toga za vakuf od veće važnosti i koristi. Vakufsko zemaljsko povjerenstvo poziva se dakle, da čim skorije u tom pogledu svoje očitovanje izjavi. (v. ZVP – 45-2633/92 u Arhivu IZ u GH biblioteci).*

59 Moritz Spitzer bio je Jevrej mađarskog porijekla koji se oko 1800. godine naselio u Mokrom. On je (na vakufskom zemljištu) podigao modernu gostionicu s prenoćištem. Držao je i menzilhanu u kojoj su se mijenjali poštanski konji sve do predaje prometu istočne pruge 4. jula 1906. godine (v. H. Kreševljaković, *Izabrana djela III*, o. c., str. 333). Gostionica ove porodice nosila je naziv „MORITZ SPITZER GASTVIRT und HOLSKANDLER“ a iz sudskog registra je izbrisana 31. augusta 1917. godine, usljed smrti njenog vlasnika (v. *Sarajevski list*, br. XXVIII, godina XL, 9. oktobar 1917., godine „Ogласi“).

60 „Vaso Todorović (Sarajevo 1877.-) završio srpsku osnovnu školu u Sarajevu, a zatim i Trgovačku 1893. godine. Stupio u prvu domaću pilanu Sadika S. Fincija na Palama, gdje je djelovao do kraja 1912. godine... Početkom 1934. preuzeo je pilanu u Ilijašu, koju je vodio sa svojim poslovnim drugom g. H. Dohanom, pod firmom Todorović&Dohan u Sarajevu... Spadao je među najistaknutije privrednike u drvarskoj industriji, u kojoj je učestvovao veoma aktivno preko 40 godina.“ (v. Sonja M. Dujmović, *Sarajevska srpska čaršija 1918-1941. – između tradicije i modernizacije*, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd, 2015, str. 124).

61 O Mehmed-paši Kukavici i njegovim zadužbinama u Bosni vidjeti opširnije kod Alije Bejtića u: „Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni“, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, sv. VI-VII/1956-57, Sarajvo, 1958, str. 77-114.

62 Vidi: *Vakufname*, knjiga III, str. 205-207 u GH biblioteci.

han koji je izgorio prije 1850. godine. On je izdavan pod godišnji zakup i oko 1840. godine njegova kirija je iznosila 1.700 groša.⁶³ Iz jednog temessuka od 1. zu-l-hidže 1210. (6. juna 1796.) godine vidi se da je mutevellija ovaga vakufa bio Mehmed-pašin sin Ibrahim-paša⁶⁴ i da je prihod sa čifluka te godine bio 100 groša. Godine 1889. i 1891. mutevellija vakufa je bio Sejfulah Hadžihuseinović. Za vrijeme njegove uprave ovim vakufom, dio Mehmed-pašina čifluka u Mokrom držao je pod zakup Gjorgjo Jokić, a veći dio, 61,5 dunuma šume zvane „Vlaški do“ pripao je bos. her. zemaljskom eraru.⁶⁵ Dana 23. augusta 1891. godine mutevellija Mehmed-pašina vakufa Zemaljskoj vakufskoj komisiji obratio se slijedećom molbom: *Na čifluku Kukavica Mehmed-pašina vakufa u Mokrom postoji jedno kućište od stare kmetovske kuće. Budući da je od prijeko nužde podignuti rečenu kuću, koja bi se sastojala iz jedne sobe i magaze i koje bi po vještačkom uviđenju iznosio trošak okolo 250-300 forinti, stoga molim slavno povjerenstvo da izvoli meni kao muteveliji dozvoliti prekoračenje stavke te da iz vakufskog novca rečenu kuću podignem. Sejfulah Hadžihuseinović.* Ova molba je razmatrana i odobrena na sjednici Zemaljskog vakufskog povjerenstva od 19. septembra

63 Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela*, III, str. 332-333.

64 Ibrahim-paša rođen je u Travniku 1760. ili 1761. godine. Istakao se u Dubičkom ratu, u kome je promaknut u čin paše. S tim činom od 31. augusta 1791.–18. augusta 1792. godine bio je na položaju zborničkog sandžakbega. Kasnije je u više navrata vršio dužnost kajmekama (zamjenika vezira) Bosanskog ejaleta. Umro je i ukopan u Travniku uz očevu džamiju 1220/1807. godine. (v. Alija Bejtić, „Bosanski namjesnik Mehmed paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni“ *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, VI-VII/1956-57, Sarajevo, str. 105-106). Na tom položaju je bio 1796. godine, jer se na navedenom dokumentu nalazi njegova *pendža* (stilizovani potpis u vidu šake), u kojoj se može pročitati: „*Ibrahim kajmekam, sadašnji mutevellija spomenutog vakufa*“ (إبراهيم قائمقام متولي وقف مزبور حالا).

65 To se vidi iz izvještaja aerarskog odvjetnika Dr. A. Poltzela br. 1749 od 11. decembra 1889. godine naslovljenog na Zemaljsko vakufsko povjerenstvo za BiH u vezi sastavljanja gruntovnice u Mokrom. U njegovom izvještaju, između ostalog, stoji: *Prigodbom rečene rasprave provela se je i druga rasprava glede zemlje spadajuće begovske* (tj. Duradžik Hadži Ahmedove) *džamije u Sarajevu. Ove zemlje koje sad drži Gjorgjo Jokić jesu doista i na vakuf ove Džamije u gruntovnicu uvedene, te sam doznao da istim upravlja Huseinović. Kraj ove zemlje Begovske džamije imade šuma zvana „Vlaški do“ parcela 951 u površini od 61 dunuma i 500 m koja, kao u obsegu ovog istog brda ležeća po svom položaju i fizičkoj naravi sačinjava jednu nekretninu sa ostalim zemljama Begovske džamije i za drvarenje posjednika zemlje neophodno je potrebna. Trebalo bi se, dakle, i u tom pogledu obratiti na Visoku zemaljsku vladu sa molbom da se ova šuma koja se je sada, prigodom sastavljanja gruntovnice u istu kao bos. herc. zemaljskom eraru spadajuća uvela, prenese na vlasništvo vakufa. Što se tiče zemalja Begovačke džamije, to nijesam mogao prigodom gornjih rasprava ništa izposlovati, jer se o istima raspravljalo već prije, prilikom sastavljanja gruntovnice u džematu Pale, u koje ove zemlje spadaju, nu prigodom autorifikacije gruntovnice u Palama hoću imati priliku prava vakufa izvidjeti.* (v. ZVK-59-3590/89 u Arhivu IZ u GH biblioteci).

1891. godine.⁶⁶ U *Završenom izvještaju suviška i glavnica samostalnih vakufa u Bosni i Hercegovini od 31. decembra 1916. godine*,⁶⁷ Mehmed-pašin vakuf u Mokrom se ne spominje.⁶⁸

4. Česma Dobra Voda u Hotičini

U blizini sela Hotičina na Romaniji postojala je česma *Dobra Voda*, kao hajrat hadži Alije, sina Mustafina. On je prije 963/1556. godine otišao na hadždž, razbolio se i umro u Mekki. Na smrtnoj postelji za svoga *vasi-muhtara* (izvršioca oporuke) postavio je hadži Muhameda, sina Bajezidova. U oporuci svome bratu Nesuhu naredio je da se iz trećine njegova imetka oživi česma *Dobra Voda* u blizini spomenutog sela i da se od ostatka sredstva osnuje vakuf iz kojega će se pred njegovu dušu svaki dan učiti po jedan džuz Kur'ana.⁶⁹ Kao njegovi jedini zakonski nasljednici navedeni su supruga Šahpaša, kćerka nekog Abdullaha, i kćerke Šaha i Habiba. Podjela njegove ostavine izvršena je posredstvom sarajevskog kadije u trećoj dekadi mjeseca džumade-l-ahira 963. (11-20. maja 1556) godine, a u prisustvu njegova drugog brata Bahtijara.⁷⁰ Iz dostupnih izvora ne može se pouzdano utvrditi za koju je džamiju bio vezan njegov vakuf. Najvjerovatnije je riječ o tada, novosagrađenoj Kara Mustafa-pašinoj džamiji u Mokrom.

Zaključak

U sidžilima i dokumenatima *Arhiva IZ*, koji se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, nalazi se dosta neobjavljene arhivske građe o muslimanskoj baštini u Mokrom i njegovoj bližoj okolini, na osnovu koje bi se mogao napisati mnogo opširniji rad od ovoga. U njima se spominje na stotine imena, koja do danas, u našoj historiografiji nisu dovoljno istražena, iako su po njima nazvani brojni lokaliteti, poput: Vakufa, Odžaka, Kadina Sela,

66 U odluci stoji: *Zaključak sjednice od 19. 9. (1)891. kojom se odobrava gradnja unutra navedene kmetovske kuće i trošenje u tu svrhu svote od 250 f. iz vakufskog novca.* (v. ZVP-29-2558/91 u Arhivu IZ u GH biblioteci).

67 Originalni *Izveštaj* na tridesetak stranica teksta, u formatu izdužene sveske sa širokim linijama i plavim koricama, nalazi se u privatnom vlasništvu gosp. Zijada Baščauševića iz Sarajeva, koji ga je autoru ljubazno dopustio kopirati.

68 Osim brojnih nekretnina (preko 80) Mehmed-paša Kukavica uvakufio je i dosta rukopisa, od kojih se neki danas čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu (v. inv. br.: R-8468; R-8472; R-8476 i R-8406). Na njegovom valijskom pečatu u tri polja piše: u sredini *Njegov (Božiji) rob hadži Muhammed* (عبدہ الحاج محمد), u gornjem polju: *Moj uspjeh je samo s Božijom pomoći* (وما توفيقی إلا بالله), a u donjem polju: *Na Njega sam se oslonio i Njemu se obraćam* (عليه توكلت و إليه أنيب).

69 Vidi: *Sidžil Ia*, str. 158 i 164 u GH biblioteci.

70 Ibid., str. 164.

Tabakovine, Česrine Kule, Bimbašina Hana, Alina Brda, Tabakove Česme, Ahmetova Polja itd., koji su ucrtani čak na Ruskim vojnim mapama (Russian army maps for the world), ali ne i na našim zavičajnim kartama.⁷¹ Tako se npr., pouzdano zna da je krajem 16. i početkom 17. stoljeća svoje posjede u bližoj okolini Mokrog imao i zaboravljeni muderris Gazi Husrev-begove medrese i sarajevski muftija Fadlullah-efendija, sin Isaov,⁷² koji je kasnije otišao za muderrisa i muftiju u Beograd, a nekoliko godina kasnije, poslije obavljenog hadža, stalno se nastanio u Damasku, gdje i danas, u neposrednoj blizini Emevijske džamije, postoji njegova džamija s velikim vakufom.⁷³

Mosques and Wakfs in the Jamaat of Mokro under the Munt Romanija

Abstract:

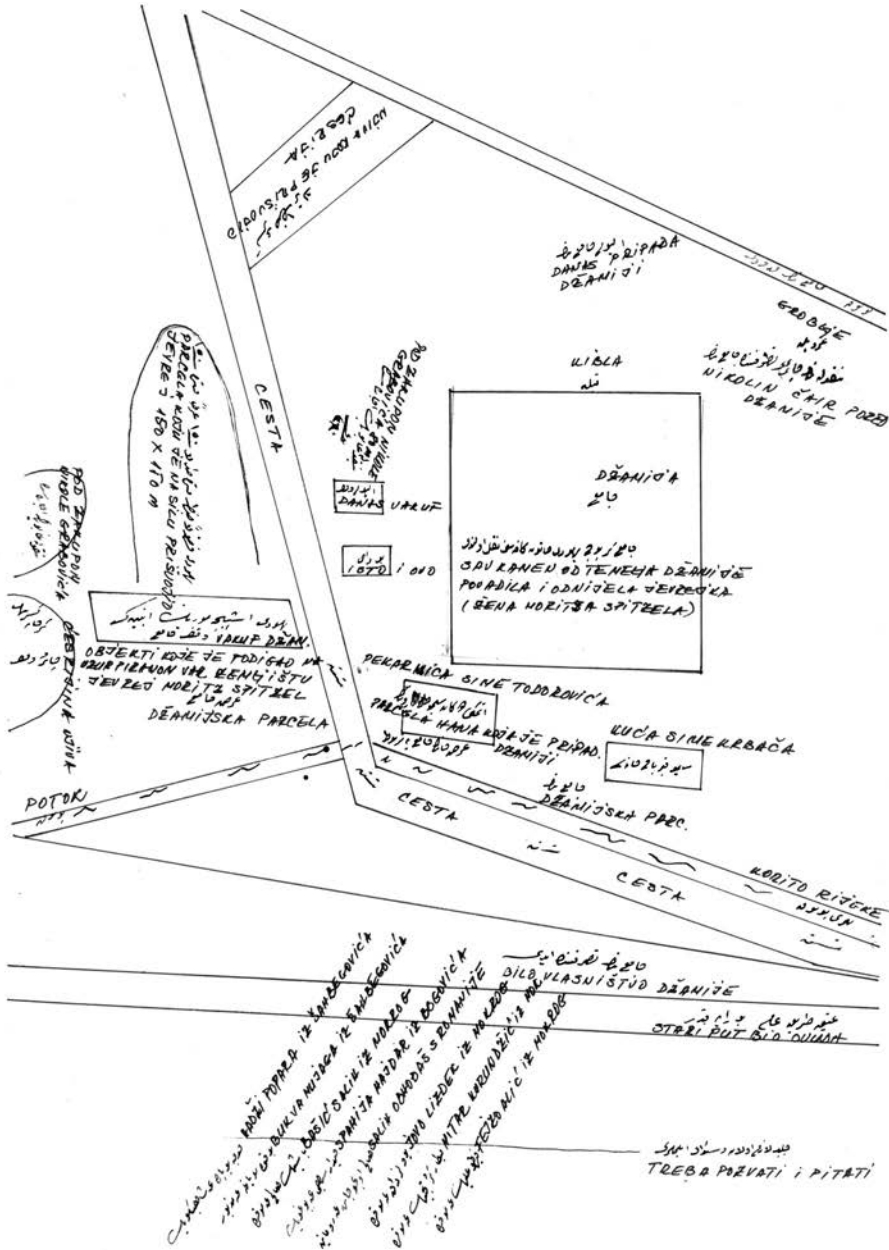
To author's best knowledge, there has been no paper ever published on mosques and wakfs in the jamaat of Mokro under the mount Romanija. Using the unpublished documents, this work shows new data on Kara Mustafa-pasha's and Šah-bey's mosques in the jamaat of Mokro at the times of Ottoman and Austro-Hungarian governments in Bosnia and Herzegovina. The focus is on Kara Mustafa pasha's endowments: inn, caravanserai, and other real property in Mokro, water system in Sarajevo, Šah-bey's land in the village of Donji Tihomir (later called Šahbegovići) on the mount Romanija, and inn of Mehmed-pasha Kukavica in Mokro; Česri's endowment in Mokro, *Bijela Voda* fountain by haji Alija, son of Mustafa, in the village of Hotičina. In chronological order, the paper presents court documents on wakfs in Mokro, names of officials, misuse of wakf property, litigations, and efforts of mutawallis to save wakf property. Special attention has been paid to construction of buildings on rented wakf land during the initial years of Austro-Hungarian government which, at the time of establishment of land registry in 1889, led to loss of ownership.

Key words: wakf, mosque, inn, Mokro, Mustafa-pasha, Šah-bey, Mehmed-pasha.

71 Vidi: <http://loadmap.net/en?qq=43.9158%2B18.6644%2B%2528Dobra%2BVoda%2529> (dostupno 25. 11. 2016).

72 Vidi: *Tarih-i Enveri*, III, str. 30 i 117.

73 Vidi: http://www.naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readTourism&pg_id=39228 (dostupno 28. 11. 2016).

Skica terena oko Kara Mustafa-pašine džamije u Mokrom
s okolnim objektima iz 1883. godine